

kiadvány. Az említett formai keretektől adódó előnyök természetesen mind jellemzik az *Otthon*-ot, de nézzük, mitől lesz egyedi Rofusz Kinga új kötete.

Otthon – ezt az egyetlen szót, a kötet címét kapjuk kapaszkodónak a meséléshez. A képek szintaxisából összeállítható történet egy család költözését meséli el a gyermek szemszögéből. A könyv felépítését tekintve azért működik jól mind a kisebb, mind a nagyobb gyermekeknél, mert két szinten dolgozik: elsősre egy könnyen értelmezhető történettel szembesülünk, de az igazán figyelmes olvasók apró játékokat, visszatérő elemeket fedezhetnek fel a képek között. Az egyik legfontosabb szimbólum a kötetben az otthon jelképező kis házikó, amelyet a fiú régi otthonukból egyfajta értékörző jelleggel ment át az új házukba. Visszatérő motívum még a gőzölgő tea, amelyet a képek többségénél a nagymamához kapcsolhatunk. Emellett a természetközelség is fontos szerepet játszik a kötetben: a boldogságot, felhőtlen időtöltést mindig dús, színekben gazdag növényzet jelzi, a sivársággal ellentétben. A levelek akkor válnak igazán a közös értékrend, összetartozás jelképévé, mikor a beköltözéskor megjelennek – családtagok fejdíszeként. Szorosan kapcsolódik ehhez a gyökér motívuma is, amely szintén visszatérő elem. A kötet egy előzetes tudásra – az otthon fogalmára – támaszkodik, ugyanakkor segíti kialakítani a gyermekek fejében a szimbólumok rendszerét és átvitt jelentésüket, például, hogy gyökereket eresztetni nemcsak növények tudnak. A hangulatot sokszor nem a szereplőkön, hanem a tárgyakon fedezheti fel az olvasó – például a költözés előtti időszakban a kisfiú boldogan hintázik, a költözés napján pedig, mikor utoljára áll régi házuk előtt, a hinta kötelei összetekeredve jelennek meg.

Az oldalpárok harmóniáját több tényező alakítja ki. Valahol az üres terek, kihagyások irányítják az olvasó figyelmét, máshol a visszaköszönő elemek tükörképszerű, ugyanakkor létjogosultságukat épp másságukból merítő elemek szervezik az oldalpár kompozícióját. Az utóbbira példa a ház ablakát nappal és éjszaka ábrázoló oldalpár, vagy az új ház berendezését megjelenítő oldalpár, ahol az anya öntöz, míg a nagymama teát önt a csészébe. Ugyanaz a mozdulatsor más-más szereplőnél való megjelenése egységessé teszi az oldalpárt, a szereplőket mégis egyediségükkel jellemzi. A kihagyások pedig sem csak az oldalkompozícióban, de a történetvezetésben is szerepet kapnak. Akárcsak egy elbeszélés, a képek sora nem ábrázolhat minden mozzanatot, így a kihagyásokat, a meg nem jelenített motivációkat, történéseket az olvasónak kell kipótolnia.

A könyv színvilága szintén meghatározó értéktartalom a könyvben. Rofusz Kinga itt mindössze négy színnel – fekete, fehér, piros, zöld – és azok árnyalataival dolgozik. Ez a letisztultság talán idegen a gyerekektől, ugyanakkor gondolati funkcióval bír. A költözés egy gyászfolyamatot jelent a kisfiú számára. Míg a régi otthon ábrázoló képeknél minden csupa színes, az ELADÓ tábla feltűnése után a fekete szín kerül előtérbe. A költözés időszakát többnyire az érzelmentes, sivár, kiüresedett sűrű szín ábrázolja, amelyet csak néha tör meg a – jellemzően a család nőtagjaihoz köthető – piros szín. Majd a gyászfolyamat végén, mikor az új ház új otthonná alakul, ismét megjelennek a színek és a boldogságot jelző dús növényzet.

A kötet hatalmas előnye, hogy bár azt gondolnánk, képi jellegénél fogva nagyobb esélye van pátoszmentesnek maradni, ugyanakkor a szükségszerű közhelyek szerepeltetése a silent book esetében sem játszható egykönnyen ki. Rofusz Kinga nagyon ügyesen elkerüli, hogy a történet vége közhelyessé váljon. Az utolsó oldalon az otthon szimbolizáló kis házikót a nagymama tartja, aki az apukával együtt új házuk kertjében álló – az előző otthonuk kertjében lévőhöz igencsak hasonló – fára emeli a tekintetét. Csak sejteni lehet, hogy a kis házikót ugyanúgy, mint régi otthonukban, itt is felakasztják a fára, ezzel folytatva a megszokott, boldog életet. Azt, hogy a házikó valóban oda került, ahová tartozik, nemcsak sejtésünk igazolja, hanem a belső hátoldalon, a könyv füle mögött megbújó rajz is. Rofusz Kinga ezen a könyvészetileg különleges és szokatlan helyen, szinte „történeten kívül” szerepelteti a történet lezárását, esélyt adva ezzel a pátoszmentes elbeszélés lekerékítésére.

Az *Otthon* képeiből több kiállítás született, többek között a Gross Arnold Galéria Kávézóban és a Virányosi Közösségi Házban.

(A szerző a szöveg írásakor Oláh János szerkesztői ösztöndíjban részesült.)

„Beszélj át velem”

Három emblematikus szöveg a közelmúlt istenes irodalmából*

„Értsük meg, a művészet nem valamiféle rojt, amit rászegnek a ruhára, és nem szórakozás vagy élvezet, amit hozzáadnak az élethez, hanem igen komoly erő ebben a mi jelenvaló életünkben, és ezért főbb megnyilatkozásai szoros kapcsolatban kell, hogy álljanak egész életünk alapvető megnyilatkozásaival...”
(Abraham Kuyper, 1898)

„Amikor a dolgok, a jelek, a cselekedetek megszabadulnak az ideájuktól, a koncepciójuktól, a lényegüktől, az értéküktől, a referenciájuktól, a kezdetüktől és a végüktől, akkor végtelen önreprodukciójuk veszi kezdetét. A dolgok tovább működnek, amikor az eszméjük már régen letűnt. Tovább működnek, ügyet sem vetve a saját tartalmukra.”
(Jean Baudrillard)

Istenes versek a közelmúlt irodalmából

(Előszó és magyarázat)

Dolgozatom tárgya a közelmúlt magyar irodalma „istenes” részének vizsgálata, és rögvést az elején magyarázatra szorul, hogy miért a Baka–Kántor–Farkas Wellmann-háromszögre esett a választásom.

Baka István idén lenne 70 éves, és fájdalmasan korán távozott az élők sorából, több mint húsz éve már. Születésének kerek évfordulója azonban csak a kisebbik ok. A nagyobb, hogy a rendszerváltás előtti-közi irodalom olyan kiemelkedő lírikusa volt, akinek életműve választott témám szempontjából is meghatározó. Istenes költészete, még ha sok tekintetben nem

a klasszikusnak gondolt módon is, egységes, konzekvens és elemi erejű. Referencialitás a maga módján. A gazdag korpuszból egy emblematikus költeményt választottam. Kántor Péter egy már címében is konkrét, *Kis éji ima* című versét az is különlegessé teszi, hogy pár évvel ezelőtt megjelent a második része (változata? újírása?), így a Kántorra jellemző versépitkezés az elmúlt évtized kortárs lírájába is betekintést enged. Végül Farkas Wellmann Éva kötete, az idén megjelent *Parancsolatok* című került még figyelmem középpontjába, esetében nem egy vers, hanem a teljes kötet, tekintve, hogy a tíz darabból álló szövegegyüttes a teljes Tízparancsolatot írja-fogalmazza újra. Írásom elején egy vázlatos áttekintést kívánok adni elsősorban a kortárs líráról, majd a megnevezett verseket, illetve kötetet elemzem, kiemelve a téma szempontjából általam relevánsnak tartott felismeréseket.

*A 25 éves Bárka szerkesztősége 2018-ban tanulmány- és esszépályázatot hirdetett, melynek célja a magyar irodalom elmúlt tíz évének fölterképezése, számbavétele volt. A pályázatra összesen 14 munka érkezett be a Kárpát-medence különböző tájairól. A szakmai zsűri különdíjban részesítette a fenti tanulmányt.

Mit keres az istenes szöveg egy mai szövegben?

A '80-as évek már erősen mutatja a rendszerváltás idején megerősödő társadalmi mozgásokra, politikai változásokra élesen reagáló új irodalmi stílusokat. Az addig uralkodó irodalmi kánonok meglazulásának, a következetesen képviselt újítások időszakának nevezhető korszak ez. Sorra jelennek meg – és nemcsak szamizdatban – a hamar klasszikussá váló szerzők kötetei, a folyóiratok egyre szabadabban közölhetik a még cenzúrázott, de már szerkesztőségi oldalról erősen támogatott írásokat. Az irodalmi közbeszéd a művek témáihoz hasonlóan a mindennapokhoz, ez pedig azt eredményezi, hogy a kor lírai termése azokhoz az olvasókhöz is közel kerül, akik valamilyen okból kívül rekednek az úgynevezett „magas” kultúrán.¹ De nem csak a köznyelv irodalmivá tétele és a valós társadalmi, emberi problémák megjelenése, hanem az összművészeti összefogás is eredményezte, hogy a kor kulturális élete színes, változatos lett. Összefogáson természetesen nem azt kell értenünk, hogy a vezető művészek közös nyilatkozatok és állásfoglalások mentén gondolkodtak, terveztek, vagy éppen alkottak, bár ilyen is előfordult. Sokkal inkább azt, hogy az írás- és egyéb tudók majdnem mindannyian egyetértettek abban, hogy a fennálló – ekkor már düledező – rendszer lebontásának érdekében szükség van rá. Az is igaz, hogy a művészeti ágak összekapcsolása új kifejezési módokat, az új formák az új tartalmakhoz jobban illő kereteket alkottak. Ebben a fent jellemzett időszakban kezdenek alkotni vagy érnek pályájuk csúcsára azok a költők is, akiket jelen dolgozat kiemelten kezel.

A rendszerváltozással, a kilencvenes évek elejének forradalmi változásaival, majd a megnyugvási periódusokkal a modern líra is változik. A kortárs írói közösség új kanonizációs rendszert alkot magának, írói klubokba tömörül, folyóiratot indít, vagy éppen vesz át szerkesztésre, kiadó feladatokat vállal, vagy a tudományos élet meghatározó tényezője lesz. Sajnálatos módon az irodalmi életet

sem kerüli el a mondvasinált politikai okok² mentén elkülönülni vágyás kísértése. A háború előtti népies-urbánus viták mintájára nemzetközpolitika szétválás kezdődik-erősödik. Ezekből a csoportokból ki-, illetve átlépni nagyon nehéz, és sosem volt következmények nélküli.

A helyzet mára sem sokat változott. Nagyon gyakran fordul elő, hogy egy bizonyos érdekcsoporthoz tartozás helyzeti előnyökkel jár, bár az is igaz, hogy a klasszikussá válás folyamatát, még kevésbé az eredményt – az irodalomtörténeti tapasztalatok szerint – ez nem befolyásolja. A fentiek azt mutatják, hogy a '70-es, '80-as évek problémáit új, hasonlóan nehezen kezelhető váltják. Erre az időszakra esik a magyar társadalom hagyományosnak mondható szerkezetének teljes megváltozása. A városiasodás tetőzik, és töredékességében, esetlegességében is monumentális formát ölt. A társadalmi egységek, leginkább a kisközösségek szétzilálódnak, a családok helyzete is megváltozik. Minden tudománytörténeti és esztétikai írás foglalkozik a kor aggasztó problémáival. A legújabb generáció nem, vagy csak nehezen tud élni szabadságával. Ezt az időszakot a modern lírában jellemzően egyfajta nosztalgikus hangulat hatja át. Sorra jelennek meg a családregegyek³, a visszaemlékezések a próza területén, és jelennek meg a verseskötetek, melyek hangulatukkal, formájukkal egy már csak megidézhető módon jelenlévő valóságot⁴ mutatnak.

Érdekesen – vagy éppen hogy természetes módon – alakul a lírai alkotások⁵ tematikája is. A versekben egyre inkább jelen lesz a csalódás, az újtól való megcsömörlés, a szabadság deformitása miatt érzett szomorúság, az új, semmihez sem hasonlítható düh. Ez gyakran az önreflexió⁶ szintjén is megjelenik. Az új költői nyelv régi formákhoz tér vissza, de ezeket a formákat

2 Meg kell különböztetnünk a valós és a nem-valós politikai okokat. Egy mű értékét a mű értéke kell, hogy meghatározza. Ez a vizsgált időszakban és azóta sem alakult teljességgel így.

3 Leghíresebbek: Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*, Garaczi László: *Pompásan buszozunk*, Kukorelly Endre: *Tündérvölgy*, Nádas Péter: *Egy családregegy vége* stb.

4 Lásd ehhez: Vilcsék Béla: *Petőcz András, Kalligram*, Pozsony, 2001. 101–108 p.

5 Már a kötetcímek is árulkodnak: Balla Zsófia: *Ahogy an élsz*, Marno János: *Fellegjárás*, Sajó László: *Negyednap*, Tandori Dezső: *A járóbeteg* stb.

6 Eklatáns példa: Kovács András Ferenc: *Az überallesbadeni dalnokverseny*, *Jelenkor*, 2005/1. 1–3. p.

megújítja, hogy a modern kor és a modern utáni kor tapasztalatait, érzéseit, gondolatait bele tudja sűríteni. A kortárs líra minden addig még értéknek tartott igazságot újragondol. Az egyén és társadalom, az ember-ember közötti kapcsolatokat vizsgálja, tabuk és részrehajlás nélkül. Így tesz majd a legszentebbnek számító kifejezésekkel, érzésekkel is: a haza fogalmával, a szeretet és szerelem kérdéskörével, a transzcendenssel, vagy ahogy sokan fogalmazzák: az Istennel. Mindent lerombolni és újraépíteni, ha volt programja és van közös célja a modern magyar költészetnek, akkor az ez.

Akkor tehát van-e kortárs vallásos líra?

Röviden: van, már hogyisne volna! A kiemelkedő szerzők egyházi/vallásos kötődésének vizsgálatát három alapfeltétel bemutatásával kell kezdenünk. Ezek sorrendben:

- milyen korszakban, milyen ideológiai meghatározottságú környezetben nevelkedtek,
- milyen történelmi helyzetben alkotnak,
- milyen egyházi megszólítással találkozhatunk, illetve találkozhatnak.

Mindhárom alapfeltétel részletes elemzése meghaladja kompetenciámat, ám az első kettő szorosan a tárgyhoz tartozik, ezért nem kerülhetem meg őket.

A kortárs líra jelenlegi legnagyobb hatású szerzői a második világháború után születtek, gyermek- és ifjúkoruk javarészt a '60-as, '70-es években zajlott, irodalmi élményeiket az akkoriban is igen erős, a kor kulturális diktatúrájához mérten szabad, kísérletező írásművekből merítették. Ennek a generációnak vallásos kötődése – a gyökerektől eltekintve, melyek némely esetben a múlt századig visznek – nincs, vagy éppen nagyon egyedi, a korszaknak megfelelő. Az idézett történelmi korszak ideológiai nevelésének köszönhetően a hagyományos egyházi élet⁷ – sem strukturálisan, sem spirituálisan – nem érintette meg őket. Valamilyen kapcsolat azonban mégiscsak fennállt közöttük. Egyrészt azért, mert bármilyen erős volt is a kor ideológiai nyomása, a népegyházi állapotoknak köszönhetően a vallásos élet nem szorult ki teljesen a mindennapokból. Falusi kisközösségekben a hagyomány, városiban

7 Ezt a szókapcsolatot majdnem mint teológiai szakkifejezést használja a modern teológiai irodalom. Én sem kerülhetem meg, hogy úgy idézzem, mint ami valami régi, konszenzuson alapuló, idealizált állapotot tükröz. Ennek a valósághoz való közelítésének tárgyalása kívül van jelen dolgozat témáján.

éppen az idegenszerűség által elősegített rejtve maradás adta a minimális találkozási lehetőséget. A '70-es évek végére végérvényesen szétvált – ha szervezeten nem is – a hivatalos, éppen ezért a rendszerhez hű, azzal kapcsolatokat kereső és ápoló egyház, és a „föld alatt szervezkedő” árnyéka. Mindamelllett a vezető ellenzéki értelmiség nagyban számított az egyházak alapvető rendszerellenes indulataira, nemegyszer az ellenállásig is elmenő szembenállására. Ez is, mint oly sok más érték, a rendszerváltás hajnalán felrobbant, széttorott. Adott tehát egy a családi körülményektől függő, de a közbeszéd által is hatás alatt tartott nemzedéki költő, kinek élete első, éppen ezért jelentős szakaszában az egyházzal, a vallásos közösségekkel való találkozási bizonytalan. Istenélményük magányos, gyakran parttalan, elő- és utógondozás nélküli, gyakran hiányos, téves.⁸ Nagy veszteségük lesz, hogy nem nagyon találhatnak maguknak harmóniára törekvő közösségi életet, a változásokra való fogékonysággal megáldott gyülekezeteket. Későbbi munkásságuk szempontjából talán előnyrel járt, hogy e korszak szinte minden jelentős művésze kénytelen volt intuícióira hagyatkozni, és ezek a megérzések, sejtesek sok esetben többet jelentettek a megismert és gondolkodás nélkül elfogadott dogmák igazságainál – számukra. Talán szintén előny, hogy az Istenről, istenségről való gondolkodásuk sok személyes tapasztalat, élmény hatására alakult, formálódott. Azt azonban, hogy az önmagát kijelentő Isten több, mint amit megérzésekkel lehet megtalálni, és az ember bűneiért magát halálra adó⁹ Istenfia minden, az emberi áldozat semmi, nem mindegyikük ismerheti meg ekkoriban.

A másik tényező az elsőnek egyenes következménye: a hozott materiálval dolgoznak, alkotnak. Az előbbi fejezetből kitűnhetett, a kortárs irodalom jeles képviselői milyen egzisztenciális bizonytalanságot éltek át, és írtak bele, versbe, novellába, drámába, regénybe. A rendszerváltáskori és az ezredforduló Magyarországnak, Európájának helyzete éppen elegendő témát hordozott. Érdekes, hogy a politikától megcsömörlött, a XIX. századi

8 Nem kortárs költő, de istenes versei miatt (is) sokat idézett klasszikusunk, József Attila az 1930-as években már megfogalmazza ezt, „Vidám és jó volt a tán konok” kezdetű versében: „A görögkeleti vallásban nyugalmat nem lelt / csak papot...”

9 „Hogy nőhetne fel / a megváltandó gondol / ítéletet él / ha kegyelmet is gondol” – írja Papp Máriaó Emberség-ég-földjén c. versében.

költőideált leromboló vagy lerombolódni hagyó lírikusok anti-váteszi magatartása milyen új váteszi feladatokkal ruházza fel őket. Elfordultak a nagy társadalmi sorskérdésektől, és tekintetüket a mikro-környezet felé irányították. Így lettek a kisvilágok, a személyes sorsok megverselői. Szándékosan kerültek a nagy közösségi érzetek megírását, helyette az individuumba figyeltek, így lett a haza, a nemzet, a közösség fogalmainak értelmezése nagyon személyes, s ezáltal hiteles és ható. Nem találtak oda az istenhívők nagy közösségeihez, vagy elfordultak tőlük, így lett Isten-élményük, hitük és következtetésképpen vallásos lírájuk is saját személyiségükön átszűr¹⁰, egyedi, hiteles.

A modern kor ábrázolásának, megjelenítésének kiváló anyaga a kortárs líra. Az előző fejezetekben tárgyalt okok miatt a mai versek jelentős része pontos lenyomatát adja a társadalmi helyzetnek, a feszültségeknek, nem egy esetben az indulatoknak. Bennük a mai olvasó saját körülményeire, a megtapasztalt valóságra ismerhet. Vagy éppen ellenkezőleg, olyan megszűrt és kérdésekkel ellátott információkat kaphat, melyek a modern kor információs zsúfoltságában tájékoztatnak, segítik az eligazodást. Gyakran fordulhat elő, hogy meg nem látott, fel nem ismert problémákkal szembesülhet¹¹. A modern kor irodalmának állásfoglalás nélkülsége, mint irodalom-tudományi közhely nem tartható, hiszen a kortárs művészetek éppen különállásuk révén mondanak értékítéletet. Már a témaválasztással is. Erre is sorjázunk példák¹². Ezekhez szorosan kapcsolódik a szerzők emberképének bemutatása. Jól tudjuk: az ember emberről alkotott elképzelése mindig esetleges és töredékes lesz, különösen a rosszul értelmezett humanizmussal megterhelt és annak hibás felfogásaival alátámasztott formája veszélyes egy olyan közegben, ahol az elmúlt évszázad többször és nagyon súlyosan torzította ezt a képet. Az ember fogalmának meghatározása éppen az ember céljainak meghatározásakor siklott félre leginkább¹³.

10 Teológiailag divatos kifejezéssel: megélt.

11 Részletesen írt erről a problémáról (is) Tillmann J. A. A levelek tengere c. esszégyűjteményében, Koinónia, Kolozsvár, 2004. Részlet a Későújkor, avagy a posztmodern más perspektívából c. esszéből: „Az elterjedt közérzések alapjaiban módosították érzékelésünket és tudásunkat is. A valóság, akárcsak valahány szemléleti formája, viszonylagossá vált: »a valóság a kutatásban van« (Virilio)”. i. m. 31. p.

12 Lásd az 5. és 7. sz. jegyzeteket!

13 Erről bőven írt Orosz László Humanista etika és valláserkölcsei nevelés – teológusszemmel c. cikkében. In: Bodó Sára – ifj. Fekete Károly (szerk.), Katechetikai és valláspedagógiai szöveggyűjtemény, Debrecen, 1998.

A modern kor újrafogalmazza az emberről alkotott elképzeléseket és a tapasztalatokat, a líra sűrítve, lényegénél fogva adja meg.

Ebben az összefüggésben nagyon jól használhatóak a kortárs versek. Természetesen mielőtt az embert tágabb környezetében ábrázolják, illetve vizsgálják, a vallási fogalmak is egyre gyakrabban bukkannak fel. Minden az emberrel kapcsolatos fogalom új értelmet kap, ha a transzcendenssel kapcsolatos vizsgálat alá helyezik¹⁴. Nem lehet az úgynevezett emberi sorskérdésekről írni az úgynevezett „sors” fogalmának meghatározása nélkül.

Éppen a fentiek miatt kijelenthető, hogy a kortárs líra alkotásai hasznosak az olvasó világszemléletének kialakításához, a versekből megismert, illetve felismert igazságokat hozzá lehet mérni az egyéni kérdésekhez, a válaszok jól illenek kérdéseikhez, illetve a versekben szereplő kérdéseket az olvasó irányítottan és lényegre törően próbálhatja megválaszolni. Ez tehát a használhatóság egyik bizonyítéka.

„Istenes” versek évtizedek határain

Isten-képek egy Baka¹⁵-versben

Ebben a fejezetben Baka István *Én itt vagyok*¹⁶ című versének elemző bemutatására vállalkozom. Előrebocsátva, hogy a verset a költő életének utolsó évében, halálos betegségben írta. Leltár-verssel van tehát dolgunk.

14 Hézszer Gábor ezt A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve c. összefoglaló munkájában már a '90-es évek elején fontos lelkipásztori feladatként jelölte meg. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

15 Baka István Szegeden született 1948. július 25-én, kisgyermekkorá óta Szekszárdon élt, orosz tagozatos gimnáziumi osztályban érettségizett, majd a JATE magyar-orosz szakán szerzett diplomát. Első publikációja a Tiszatájban jelent meg 1969-ben. Dolgozott szerkesztőként, fordítóként, szabadfoglalkozású íróként. 1995. szeptember 20-án halt meg, feleségét és két gyermekét hagyva hátra, és egy teljes, de teljességében is hiányos életművet.

16 Baka István: Tájépek fohással – versek 1969-1995 –, Jelenkor, Pécs, 1996. 308-309. p.

Én itt vagyok

Én itt vagyok de hol vagy te Uram
S hol voltál amikor kerestelek még
A borban asszony-ölben álmok eszmék
Tömjénködében is csak önmagam
Találtam nem voltál a bűnre mentség
S a büntetés sem egyetlen szavam
Se szólított meg Te se szólítottál
S azt sem hiszem már Te vagy aki voltál

Kint száll a köd és megmozdulnak a
Kőszobrok most egy képzelte őszi kertben
Európa vonaglik a bika
Hátán Apollón nyila még tegezben
És mosolyogva gondol Marszüászra
Lenyűzött bőre kéjes-nyers szagára

Kéjek s kínok között vezet az ember
Isten vagy emberek jelölte útja
Csodálad-e hogy amire befutja
Halálvággyal telik nem félelemmel
S akármit tesz ölelve bár vagy öle
Visszazuhan a Káosz-anyólbé

Kutattalak s nem leltem rád Uram
Most megpróbálom mégis kitalálni
Valaki vagy Te vagy csupán akármi
Sorvégre rímnek jól jöhetsz ugyan
De jobban élsz a vírusban s a rákban
Mint a tehozzád esdeklő imákban
S ha megtagadlak azzal adnék létet
Neked hát nem tagadlak s végre véged

Megszabadultam tőled mégis árvád
Vagyok uram ki várva várva vár rád.

A vers egyetlen nagy sóhaj¹⁷, talán azt is mondhatjuk: egy sóhajnál erősebb fohász. Baka – ahogy fentebb láthatjuk – amúgy is gyakorta választotta kötet- vagy cikluscímnek a kegyességi irodalom kedvelt formáit. Jellemző, hogy az interpunkció teljesen hiányzik a költeményből, a sorok nagybetűs kezdései igazítanak el, de az áthajlások követésében ezek sem segítenek. A versfolyam lezárását egy fokozás után a költemény egyetlen írásjele mutatja, egy pont az utolsó szó után. Ettől függetlenül – vagy

17 Kiváló tanulmány Baka István költészetének elemzéséhez: Szigeti Lajos Sándor: Tűzbe vetett evangélium, in: Evangélium és esztétikum, Szépphalom, Budapest, 1996.

épp így – a vers egy kereső kérdéssel indul, mintegy felütésül. Később is vissza-visszatér a kérdésekhez (hol vagy te, hol voltál, csodálad-e), és így a költő kijelentései kétszeres erősséggel zuhognak a megszólított személy felé: a költő kérdez – válasz nincs – kijelent – válasz nincs. Ismert retorikai fogás, biztos válasz-hiányokkal küszködők felé kérdésekkel fordulni. Nem költői kérdések ezek, vagy ha tetszik – fordított költői kérdések: olyanok, melyekre nemhogy biztos a válasz, hanem éppenséggel biztos, hogy nincs. Megszólított személlyel van dolgunk, háromszor is „Uram”-nak szólítja őt a költő. Először az első sorban, majd a huszonegyedikben, és végül az utolsóban. A költemény 30 sorában háromszor, a második megszólítás az utolsó harmad elejére esik. Egyes szám második személyben, szintén nagy kezdőbetűvel írva is megszólítja a költő, ezúttal a vallásos irodalomból oly jól ismert módon. Ezek a megszólítások a *Zsoltárok könyvének* megszólítás-hangulatát idézik. Az Ó- és Újszövetség népének egyaránt egyik legnagyobb kiváltsága, hogy a bűneset után is megengedte Isten az Ő megszólítását („Uram te voltál hajlékunk...”, „Szenteltesék meg a Te neved...” stb.) Ellentmondások feloldhatatlan feszültsége rejtezik már a formákban is. Személyes ismerősként megszólított Isten – keresett, de soha meg nem talált Isten. Az első strófa személyes hangvétele a második és harmadik szakaszban általánosságok sorjázásával cserélődik fel, hogy aztán az utolsóban megint és végérvényesen személyes legyen. Az első szakasz 8 soros, a középső kettő kétszer 6, az utolsó a leghosszabb, 10 sor. Mintha a gyermekkor hosszú bizalmát váltaná a későbbi idők rövid, általános, Isten nélküli, de intenzív időszaka, hogy aztán a záró tétel minden addiginál hosszabb, személyesebb, átéltebb legyen.

A vers tartalmilag is jól megkonstruált, ellentétpárjai, az általános-személyes váltakozása, a múlt-jövő egymásnak feszülése, a jó-rossz küzdelmének színtere. Hol vagy, hol voltál – kérdez a költő, hogy aztán a felfokozott várakozás állapotában hagyja abba a megszólítást. Képei is ellentétekkel játszanak: „kéjek s kínok”, „Isten vagy emberek”¹⁸, „megmozdulnak a kőszobrok”, „élsz a vírusban” stb.

18 Éles szembeállítás! Isten: nagy kezdőbetű, egyes szám, emberek: kisbetű, többes szám.

Az első szakasz Uram-ként szólítja meg a beszélgetőpartnert, választ nem vár a kérdésére, s mintegy rezignáltan veszi tudomásul, emlékeit idézve, hogy sohasem sikerült igazán kapcsolat létesítenie vele. Pedig jó és rossz helyen egyaránt kereste: életörömben, divatosnak nevezhető helyeken („borban asszonyölbén” és „álmok eszmék tömjéködében¹⁹”). Helyzetelemzéseként is tekinthetjük ezeket a sorokat: én itt vagyok – szól a költő, annyi keresés, kutatás után, túl sok mindenben. Bármerre indult, csak magát találta, töltötte az időt mindenféle dologgal, és most itt áll, és nincs bűneire enyhítő szó, benne pedig a hit egyre jobban inog, gyengül. „S azt sem hiszem már Te vagy aki voltál” – mondja, mert sem az ő régi szavai nem keresték²⁰, sem az Isten nem szólította meg őt.

Nem volna szerencsés, ha egy költői életművet eltakarnánk az általánosítás leplével, de meg kell jegyezni, hogy a kortárs gondolkodásnak klasszikus problémájával állunk szemben. Az individuum mindennekfelett valósága magában hordozza a problémát. Természetesen az egyén sorsa, fájdalma egyedi, kapcsolata a körülményekkel, a saját sorssal, az Istennel egyedül csak rá jellemző. Mégis itt elhelyezhetünk a későbbi konklúziók szempontjából egy fontos kérdőjelet.

A második strófa görög mitológiai szereplői, az elrabolt Európa, akinek személyében az akháj és krétai kultúra kapcsolatából megszületik az új, lakott földrészt, az isteni tulajdonságokkal bíró Apollón, a legszebb termetű, legerősebb, és Marszüász, a szatír, akit, mivel arra vetemedett, hogy az isteni Apollónt egy fuvola-versenyre hívja ki, a győztes megnyúzatott. Ez utóbbi ősi történet az ember, a szabad művész harcát és szenvedését mutatja a sokszor értetlen és kegyetlen világgal és a mindenkor hatalmakkal. Hősöket ábrázol tehát a költő, abban a pillanatban, mielőtt megérkeznének a sorsuk által kijelölt időbe és térbe. Bonhoeffer az „utolsó előtti” fontosságáról írja: „[...] nyilvánvalóvá vált, hogy a végső felől

19 Itt cseng némi „hivatalosság” is.

20 Ismerte az életművet, a szerzőről bátran írhatjuk, hogy ebben az esetben túloz. Önmagához képest persze. Baka István életművének – helyhiány miatt nem térhetünk ki erre részletesebben – szinte minden jelentősebb darabja Isten-kereső, Istenhez hajló, a hit-hitelenség ellentétpárjában mozgó. Néhány kötetének címe: Magdolna-zápor (Magvető, 1975); Tűzbe vetett evangélium (Szépirodalmi, 1981); November angyalához (Jelenkor, 1995); Tájkép fohással (Jelenkor, 1996)

az utolsó előtti számára némi tér biztosított, és ezért kell ezt az utolsó előtti [...] szemügyre vennünk²¹. Ez lesz itt is.

A harmadik szakasz szintén általános gondolatokkal operál. Kérdései azonban nemcsak azért jelentősek, megállapításai nemcsak azért pontosak, mert nem hamis moralizálásról, hanem végigélt tapasztalatokról van szó, hanem azért is, mert mindenféle sallangtól mentesek. Megint megszólítja a beszélgetőpartnert, s mintegy megmutatja neki, hogy ő miket látott, tapasztalt élete során. Halálvágya, ami paradox módon (más olvasatban nagyon is érthetően) mégis kesergésre indítja, erős. Az emberi lét nehézségei miatt ez a vágy nagyon is érthető, aláírható. A képek és kínok között futó ember ölje vagy öleve (újabb gyönyörű ellentétpár) visszazuhan oda, ahonnan élettapasztalatai alapján kiszámítva, ahonnan indult. A „Káosz-anyaöl” nem ellentét, itt mint elindító és visszafogadó pont szerepel. Itt is elhelyezhetünk egy kérdőjelet, hiszen oktatási segédanyagként való használatban ezt a képet bizonyosan meg kell magyarázni, ki kell bontani, meg kell vizsgálni.

A negyedik szakaszban, a leghosszabban és legszemélyesebben megint zsoldár-hangvételű sorokkal találkozunk. Erőteljes képek, néhol öntudatos, végül sóvárgó, kezdetben erős, férfias, végül gyermeki, szinte öntudatlanul kérlelő szavak. „Kutattalak s nem leltem rád Uram” – kezdi a költő. Az eddig leélt, megélt idő nem volt elegendő, a fent sorolt okok miatt, de a szerző tesz még egy kísérletet. Kiderül az utolsó szavakból, hogy ez a „mégis” lesz a kulcsa ennek a versnek, ez lesz kifejezője annak, hogy az embernek nincs más esélye, lehetősége, mint hogy az Istennel kapcsolatban legyen, benne megnyugodjon, kiteljesedjen. Már-már bibliai hangon szól a költemény elején még büszke, de tétova, a maga megoldásait kereső ember.

Előbb azonban még mindig az erős szavak. Először is az ironikus kitekintés szavai: „Sorvégre rímnek jól jöhetsz ugyan”. Az Isten mai haszna, vagy mindenkor haszna. Ez a mondat kritika az Istent zászlókra, tornyokra, fegyverekre tűzők felé is. De mivel a vers – és ez a vers külön is – nem rímek függvénye, ez a feladat méltatlan az Istenhez, ez a hely nem az övé (bár itt tényleg egy öllekző-rím egyik tényezője lesz). Isten helyét az embert

21 Dietrich Bonhoeffer: Az utolsó előtti, in: Etika, Szentendre, 1998.

körülvevő nehézségekben találjuk a költő ítélete alapján. És ez nemcsak ítélet a részéről, hanem sokkal inkább: vágy. Életrajza ismerete nélkül is érezhető: a halálos betegségben lévő ember maga a költő. És ahol a baj a legszemélyesebb, ahol a lét kérdései a legélesebbek, és legtisztább a tudat, ott hangzanak el a legkeményebb szavak. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy ez sem áll messze a Szentírás nagy kegyeseinek történeteitől²². Aki az Isten előtt ilyen őszintén kitárulkozik, aki létvizsgálatában eddig eljut, annak megszólalása tiszta, őszinte, másoknak talán érdes, de az egyén-Isten kapcsolatban egyenes lesz.

A két legsúlyosabb mondat az utolsó három sor tragédiája. Tulajdonképpen az utolsó négy sor önálló versként is megállná a helyét. „Nem tagadlak s végre véged / Megszabadultam tőled” – hangzik az utolsó előtti kiáltás, nyersen és kétségbeesetten. Ez viszont már nem segít. A költő nem szabadult meg, épp ellenkezőleg, most kötötte végképp magát beszélgetőpartneréhez. Gőgösen megnőtt, hogy a következő pillanatban egy „mégis”-sel apróvá zsugorodjon, és síró gyermekként mondja el utolsó panaszát. Rejtett cím is lehetne ez a szó, hogy „árvád”, hiszen minden benne van, amit a költemény az Istennel való kapcsolatról elmond. Az árva szó azt jelenti, volt kapcsolat, rokonság, de már nincs, illetve az árva egy olyan hozzátartozóval áll kapcsolatban, akiről sosem mondható ki, hogy csak volt. Nincs olyan helyzet, hogy egy gyermek azt mondja elhunyt édesapjáról vagy édesanyjáról, hogy „volt apám”, vagy „volt anyám”. Erre az árva a helyes kifejezés. A gyermeki lélek pedig ennek az elszakíthatatlan kapcsolatnak jelenvalóságát éli meg az elszakíthatóságban is. A gyönyörű belső rím („árvád-vár rád”), a szinte recitálva kimondott várakozás „várva várva vár rád” mind-mind azt fejezik ki, hogy a múlt és jelen egy örökös jövőbe torkollik. Itt és most nincs megoldás, talán még megnyugvás sincs, de van érkező, közelítő reménység. Legalább is várni kell. Én „vagyok Uram”, rád pedig, ha várni kell, én várok. Ide kerül pont.

Helyezzünk el egy utolsó kérdőjelet, mert meg kell vizsgálni, milyen alapvető emberi érzések

sorolódnak a költemény utolsó szakaszában, és az Isten-árvája kifejezés is magyarázatot kíván.

Első kérdés az egyén szerepének megítélése. Második: az emberi élet értelme. Harmadik az Istenre várakozás miérte és mikénteje.

Már a bibliai szövegek is tartalmaznak egyéni megszólalásokat, sőt, a krisztusi tanítás az egyéni döntés felelősségét is hangoztatja. Mégis vissza kell bontanunk egy kissé a kijelentés elé tolaikodó személyességet. Ebben a versben egy magán-imával találkozunk. Arról már csak érintőlegesen szólunk, hogy az ember megszólalását mindig megelőzi az isteni kijelentés. A teremtés és az újjáteremtés is Isten Igéjével indul. Mindazonáltal tanulságos a vers első szakasza, mert mutatja, a modern ember mennyire elhagyta, vagy már nem is tanulta az Istenhez vezető utat, és még inkább, mennyire nincs tudomása róla, hogy Isten maga keresi meg az elveszetteket. A költemény fent idézett gondolatai mentén az emberi mindennapok, az eredet és a célok kérdéseit lehet feltenni, és természetesen Isten igéjének válaszaival szembesíteni a költő és a saját gondolatainkat.

A képek az olvasóból mélységben szunnyadó gondolatokat szabadíthatnak fel. Ez járhat katarzissal, tehát megtisztulással, kimondva a legtitkosabb félelmeket, de járhat bennrekedéssel, elfojtással is.

Isten-képek egy Kántor Péter²³-versben

Ebben a fejezetben Kántor Péter Kis éji ima²⁴ című versének elemző bemutatására vállalkozom.

Kis éji ima

Uram, elfáradtam,
lűktet a jobb lábam bütyke,
aggódom magamért.

23 Kántor Péter 1949. november 5-én született Budapesten, de a család kárpátaljai származású. A középiskola elvégzése után az F.I.T.F. angol–orosz szakán szerzett diplomát, majd magyart is tanult. 27 évesen jelent meg első kötete, azóta szerkesztőként, illetve főfoglalkozású íróként él. Füst Milán-, Déry Tibor- és József Attila-díjas. Legutóbbi verseskötete Valahol itt címmel a Magvetőnél jelent meg 2017-ben.

24 Kántor Péter: Mentafű – válogatott és új versek –, Pesti Szalon, Budapest, 1994. 308–309. p.

Ki ez a szorongó ember, Uram?
ez nem lehetek én,
ez lomha és bús.

Bizakodnék csöndesen,
de mint az óceán hullámai,
indulatok fortyognak bennem.

Mosollyal próbálkozom,
de elakaszt valami
hajcsüggedés.

Nincs ez rendben, Uram,
szánj meg, ijedj meg,
honoráld igyekvésemet.

Mérlegeld velem a dolgokat,
és ami nem kell,
húzd át a kezemmel.

Ízleld velem az ízlelni valókat,
és figyelmeztess:
ez édes! ez keserű!

Emlékeztess
a kis piros kocsi,
valamire, ami jó volt.

Sok jó volt, ugye?
sok elmerült sziget,
elporlott ragyogás.
Adj a kezembe hálót,
amivel a múltban

és a jelenben halászhatok.
Magam is hal az éjben,
tátogó ezüst, buborék-életű.

Fordíts ki, frissíts fel,
dobj fel a magasba, és kapj el!
mi az neked, Uram?

Ha szükséged van rá,
terítsd ki a kártyáidat,
mutass valami újat.

Hogy hullanak a leveleid!
perzsel napod,
süvölt szeled.

Beszélg hozzám!
beszéld át velem az éjszakát,
semmi az neked, Uram!

A költemény címében meghatározza a vers programját. Imádságot olvashatunk, s ez elmondható, ha a jelzők visszafogottságot, rejtettséget sugallnak. Ahogy a vers szerkezetében is találkozunk az utalásokkal, tulajdonképpen egy gyermek szerepébe bújít felnőtt Isten előtti kitárulkozásával van dolgunk. A vers egy hosszú folyam, 15 háromsoros versszakból épül fel. Első és utolsó szava is megszólítás, a vers végén felszólító módban. Találunk kérdéseket („Ki ez a szorongó...?”, „Sok jó volt, ugye?”), felszólításokat („...figyelmeztess...!”), „Fordíts ki...!” stb.), kijelentéseket („...aggódom magamért”, „Magam is hal az éjben...” stb.). Direkt állapot-leírást három versszakban találunk, a költő a maga be-, illetve megmutatását a megszólításokba helyezi. Rímek helyett gondolatrímek vannak, már-már a zoltárok gondolatritmusait idéző módon („elmerült sziget, / elporlott ragyogás”, „Fordíts ki, / dobj fel...” stb.). A vers szerkezetileg egy gyermekmondóka-füzért idéz, a szerző csapongásának azonban, ahogy az a belső szerkezetből kitűnik, célja van.

Ha versszakról verszakra vizsgáljuk a szöveget, meg kell állapítanunk, hogy az elsőtől az utolsóig követhető ív húzódik. Az első strófa megszólítására az utolsó felszólítása rímelt, az első négy szakasz bemutatkozó feltárulkozása – csupa olyan közléssel, melyek egy mindenható Isten számára ismereteseek – a következőkben felkéréssel folytatódik. Aggódás és szorongás a beszélő állapotának két jellemző szava. Nincs különösebb oka, talán csak a fáradtság, melyet bizonyos életkort elérve az ember nevezhet nyugodtan permanensnek. Ez nem a lendületben lévő ember kellemes fáradtsága, sokkal inkább a sok mindent megpróbáló, sok mindent hiábavalónak találó és a végén²⁵ megint Istennél kikötő ember fáradt szava. A maga és a maga helyzetének elemzéséhez, már a kérdésfeltevésekhez is Istent hívja segítségül. Vele osztja meg gondolatait, tőle kérdezi meg a továbbiakat.

Az imádságok minden lényeges eleme megtalálható a költeményben. Megszólítás és helyzetelemzés, nevezhetjük nyugodtan „leroskadásnak” is. Aki itt a megszólított „Úr” előtt fájós lábbal, aggódva, szorongva megáll, az segítséget kérően, magát a megszólított

25 Vö: Zsolt. 139, 18!

bízva beszél. Szilárd meggyőződése, hogy akihez szól, hallja, amit mond. A harmadik és negyedik versszak a bátor bevallások tere. Nem nagy bűnökkel való leszámolás, hanem a mindenkiben megbújó, a próbálkozásokkal el nem távolítható rossz megvallás. A csendes bizakodást belülről elnyomja az indulatok fortyogásának óceánja, a próbálkozó mosolyt a csüggedés látványos jele lohasztja le. Így lesz a szorongás mindennapi alapélménnyé, egyetemes probléma bemutatásával van tehát dolgunk.

A következő rész az utolsó két versszak kivételével hömpölyög, folyik, mintegy litániaszerűen. Felütéssel indul az ötödik versszak: az előbbieket összefoglalásaként, mint egy ítélet hangzik el, a költő mondja ki a megszólított helyett: mindez nincs rendben, vagy még pontosabban: nem jó. Minden, ami az emberrel kapcsolatos a teremtési rend szerint: jó. Itt pedig az ellenkezőjét olvassuk, bár megszanást, sőt: ijedséget vár, nem kell rögtön blaszfémiát kiáltani. Nem kell, hiszen a költő, mint kisgyermek, kinek még tanulnia, érnie kell, kéri a megszólított Urat, hogy segítsen neki feladatai végzésében. Mintha nem is érett, felnőtt férfiról²⁶ volna szó, úgy kérleli. Ez a kettősség jól mutatkozik a mérlegelés és az ízlelés kérésének strófaiban. Még gyermek, mert mutatni kell neki, elmagyarázni a jó és rossz közötti különbséget, gyermek tehát, aki még nem tudja az értékest az értéktelentől megkülönböztetni. De nem gyermek, hiszen már nem helyettesítésre, hanem közös tanulásra van igénye. Az ő keze húzza át azt, ami nem kell, az ő nyelve ízlelje meg az édeset és a keserűt. Mérlegelés és figyelmeztetés, nem parancs és tiltás. Hátra- és előremutató kérések ezek. Egyrészt az eltelt idők eseményeit kell itt mérlegelni és ízlelni, másrészt az is kell, hogy a jövőben pontos eligazodása legyen ezeket illetően. Ezekhez, támpontként, ott vannak a múlt eseményei: a gyermeki én nosztalgijája az önfeledt játék iránt, a szűrőrendszerrel ellátott emlékezés, mely kiválogatja, és főbb helyre teszi azt, amire emlékezni jó. De megvan benne a tétováság is. Mert visszakérdez a kilencedik versszakban: „Sok jó volt, ugye?” Ez is a gyermeki hangok egyikéhez tartozik. A kérdés igazolást kíván, hogy a válasz igazi, hiteles legyen. Ez fontos lesz akkor is, ha mindez már a múlté, ha mindez már „elmerült”, „elporlott”.

26 Csak egy „kis piros kocsi” jelzi a szövegben a nemi hovatartozást. Itt egyetemes igazságok, nemtől, életkortól független szavak vannak.

Az igazi kérés, mely átvezet múltból a jelenbe, a következőkben hangzik el. A múltban és jelenben egyaránt használható „háló”, amit a nagy beszélgetőtárs megadhat, egyszerre biztosítaná a múlt értékeinek biztos felsorolását, s lehetőséget adna a jelenben megtalálni az értékes dolgokat. Egy csavarral a költő magát is a kihalásandó dolgok közé helyezi, a következő versszakban. „Magam is...” mondja, és ezzel életét végképp annak kezébe teszi, aki őt meg tudta és meg fogja tartani. Itt is elhelyezhetünk egy kérdőjelet. Ha az olvasó és hallgató közönség képes együtt gondolkodni a szerzővel, ezen a ponton végiggondolhatja az emberi lét kérdéseit, mi is lehetne erre alkalmasabb annál a helyzetnél, ahol egy ember Isten előtt van jelen, imádságban.

A folytatásban ismét kérések sorakoznak. Ezek a megújításra, a felfrissülésre hívnak fel, de mindez a megszólításnak egy gyermekien őszinte, mégis – vagy éppen ezért – a tekintély és erő előtti megalázkodásnak beszédes formájában történik. Ha így tekintjük, nemhogy nincs 'káromlás-íze' a szavaknak („mi az neked, Uram?”, „terítsd ki a kártyáidat”)²⁷, pusztán csak annyi történik, hogy a beszélő a maga nyelvén mondja el kéréseit Urának. Úgy, ahogy egy gyermek mondja, fésületlen, belülről jövő, cseppet sem ünnepélyes szavakkal. Így lesz az egyébként csak ünnepélyes pillanatokban elmondott szavakból köznapi formájú, de ünnepi tartalmú fohász. Templomi, istentiszteleti használatban nem csengene feltétlenül ékesen, de minden benne van, amit a modern ember Isten előtt elmondhatni képes.

Az utolsó szakasz két verszaka tulajdonképpen a vers lezárása mellett valami másnak az elkezdője lesz. Egy gyönyörű képpel indul, a költő immár a természet erőit, történéseit is az Úr birtokában levőnek nyilvánítja. Így jutott el az 'én-dolgaim'-tól a 'Te-dolgaid'-ig. Am mfg az emberé a jobb láb-bütyök, az aggodalom, a kis piros autó és egyéb 'hatalmas' holmik, addig az Úrnak levélhullása²⁸, napja, szele van. Ezért a csodás fel- és beismerésért érdemes volt végigélni egy életet, és végigimádkozni a kis éji imát. Érdemes volt végigolvasni ezt a költeményt. Ez a mindenhatóságba vetett hit jelzése a következő nagy kérés előtt.

27 Vö: Lk. 77 és Zsolt. 25#!

28 Nem „levelei”! El ne tévesszük!

Amilyen hatalmas az Isten, amilyen rettentő nagy tulajdon birtokosa, annyira kicsinek tűnhet a kérés. Ez az ember-Isten viszony paradoxona: Isten mindenható, az ember véges, kicsiny, az Isten mindent megtehet, az ember keveset kér. De vajon Isten mindenhatóságában, fenségében észreveszi-e, meghallja-e a porszem-ember szavát. A költő azt mondja: igen, és ezt azzal magyarázza, hogy „semmi az neked, Uram!” Ezek miatt is mondhatjuk, hogy a költemény véget ér ugyan, de az igazi beszélgetés most kezdődik. Ez valóban egy „kis éji ima” volt, tartalmas, felemelő, tényfeltáró, felkavaró és megnyugtató, de a lényeg most kezdődik. Én fáradt vagyok, Neked, Uram semmi, Te az egész éjszakát átbeszélheted velem. Lehet így az utolsó versszak az első megelőző, és mint a soha véget nem érő történet, kezdődhet előlről. Még szerencsésebb azonban, ha a verset, formális imát elhagyva a költemény témája az életben folytatódik. A fentiek miatt is javasolható, hogy indítsunk beszélgetést az olvasó, hallgató körrel az istentisztelet és az élet mint istentisztelet kérdéskörével kapcsolatosan.

Első az ember helyzete a mindennapokban, nehézségek és kétségek. A második az ember Isten előtt való állapotának kérdése. A harmadik az élet, mint folyamatos kapcsolat az Úrral. Az imádság, a megszólítás és a megszólíthatóság kérdése.

A mindennapok megélésének kérdése minden életkorban fontos. Ahogy a versből kitűnik, egy bizonyos életkorban elkezd fontossá válni az eltöltött napok tartalma. Azonban a Szentírás több helyen is tanít arról, hogy Isten ajándéka a napok bölcs szívvel való számolása. A nehézségek, az emberi élet küzdelmes volta a bűneset óta büntetésként van jelen az emberi életben. Ezt váltja ki az Isten közelsége az ószövetség korában, és ebből hív ki az Isten Fia az idők teljességében úgy, hogy mégis a jelenben benne maradunk. Ezen a ponton azok, akik a hit szempontjából döntést hoztak, és azok is, akik nem, egyaránt bekapcsolódhatnak egy párbeszédbe. Ez a bekapcsolódás hasznos lehet, hiszen nincs olyan ember, akinek ne lennének mindennapi vagy hosszú távú nehézségei, kibeszéletlen problémái, vagy ne ismerne olya(noka)t, aki(k)nek van. Éppen ezért a költemény ezen szakaszának értő elemzése sok illusztrációval szolgál. Ráadásul az időben és helyileg is távol lévő, nem egy

esetben a szentsége miatt meg nem talált bibliai megoldásokat is közelebb hozhatja. Nemcsak Kántor Péter, hanem Pál apostol, nemcsak én, hanem Illés próféta is szenvedte a megromlott ember helyzetét. Éppen ezért semmi sem áll közelebb az olvasóhoz, mint az, hogy ő maga is belekerülhet ebbe a helyzetbe. Ha ez felismerhető, akkor tisztul a kép, és kiderül, még van valami, ami igazán közel áll a kiszolgáltatott emberhez, ez pedig az isteni kegyelem.

A második kérdéskörrel kapcsolatosan pont az előbbieket folytatását látjuk. Ha sikerült – esetlegességében is pontosan – tisztázni az ember elesett voltának okait és jellemzőit, érdemes megvizsgálni az ember Isten előtti helyzetét, hiszen ez az az önvizsgálat, mely a legnagyobb eredményekre vezethet. Imádság közben vagyunk, ki-ki őszintén mondhatja a költővel együtt, vagy éppen a költő szavai ellenére, hogy hol van ő most az Istenhez, a terveikhez, a céljaihoz képest. Mi a szerepe, mi a küldetése ebben a világban, és hogy milyen ő, és milyen az Isten.²⁹

Korunkban egyre élesebbnek mutatkozik a különböző imádság-formák szétválása. Meg lehet e versen keresztül is mutatni, hogy az Isten magasztalásához, dicsőítéséhez milyen sokféle eszköz vehető igénybe.

Régi-új hangon: modern parancsolatok Farkas Wellmann Évától³⁰

A nem elsősorban istenes verseivel ismertté váló költő *Parancsolatok* címmel a bibliai Tízparancsolat szövegeihez írt kommentárként is helytálló, meditációra inspiráló mai, modern reflexiókat. Hogy a kötet darabjai nem egyszerű

²⁹ Pilinszkyre emlékeztető sorok ezek. Ő viszont egyenesen többes szám első személyben ír a Halak a hálóban c. költeményében: „Csillaghálóban hányódunk / partravont halak...”. Így egy kis intertextualitással máris továbbvezethető a kérdés fonala.

³⁰ Farkas Wellmann Éva költő, irodalomtörténész, 1979-ben született Marosvásárhelyen, jelenleg Békéscsabán él. A vizsgált a harmadik verseskötete.

parafrázisok, annak megmutatására teszek kísérletet.

Bátor vállalás lírai énné tenni az egyik leghíresebb isteni önkijelentés beszélőjét. Általánosan tudott, de rögzíteni érdemes: a bibliai Tízparancsolatban annak szerzője szól egyes szám első személyben. Ezzel analóg a tíz vers akkor, amikor a megszólaló tudása és igénye a megszólított felé érvényes, és mindenre kiterjedő. Farkas Wellmann fogalmazása ezért is különleges, úgy tudja megtartani a versbeszélő himnikus hangját, hogy eközben a mondatok nem veszítenek feszességükből, tömörségükből. A klasszikus istenes versek főszereplője általában az ember, legyen szó közösségről, vagy egyéni hangról. A teremtmény szólítja meg bennük a teremtőt, dicsőíti, vagy káromolja, esetleg hiányát rögzíti panaszlóan, vagy lemondóan. A kötet verseiben azonban nem az immanens faggatja a transzcendenst, és tesz róla, hozzá állításokat, hanem utóbbi jelenik meg, és kinyilvánításainak emberi hangja van. Ennek a hangnak a hitelessége a kötet egyik nagy erénye. A nyitóvers (*Létezésben egyszer*) első soraiban bemutatkozó megszólaló mintegy magyarázza is, akár magát a teljes szöveget. Ugyanis a szerep-versek a Tízparancsolat szerzőjét idézik, aki „alakban százszor, létezésben egyszer” jelenik meg. Nem olvasható deklarált igény arra, hogy itt és most ezek a szövegek lesznek, legyenek az egyik a százféle alakból, ilyen nem állítanak sem a versek, sem maga a szerző. Ezzel együtt, ha már újraírja a megszólaló numinózum emberek által érthetővé tett szavait, interpretál is, tehát a szerep a magyarázó, értelmező, a ma kontextusába helyező szerep. Az elkészült kötetrel kapcsolatban épp ezért felmerülhet a kérdés, nem lenne-e szükség másféle hang szerepeltetésére. A magam részéről a felszólító és magyarázólag kijelentő-leíró közlések mellett vártam volna az emberi ellenkezés markánsabb hangját, ami nyomokban természetesen benne van a szövegekben, de a különböző etikai határterületek bemutatásaként és nem ellenvetésként. Ezzel együtt távol áll tőlem, hogy vox diabolit igényeljek a parancsolatokba, csak annyit kívántam rögzíteni, hogy a szerep-versek szerepszámban is terhelhetőek, elbírtak volna még akár ellenvetéseket is.

„Leszek neked” – kaphat e többet a teremtmény annál, mint hogy megszólítja őt a teremtője? Ezzel a mondattal kezdődik a

„Ne csinálj magadnak faragott képet” kezdetű parancsolatra írt szöveg. És valóban: lehet-e annál nagyobb dicsőség, mint hogy bemutatkozik neki („én vagyok”), és új ígéretet tesz (az első már beteljesült, hisz kiszabadultak a szolgaság házából)? A „vagyok” azt mondja: „leszek”. „Leszek neked.” A parancsolat: szerződés. Kétoldalú, de nem két egyenrangú fél közt, ez hamar kiderül. Az „alakban százszor, létezésben egyszer” bemutatkozó hatalom ráadásul a parancsolatot megelőző szabadítással nemcsak hatalomként, hanem szerető gondoskodásként is bemutatkozik. A szerződést tehát az írja, aki a két fél közül a feltételeket diktálhatja.

Elsőként ez adja Farkas Wellmann Éva új kötetének legitimitációját. A Tízparancsolat szerződés-jellegéből adódóan határidővel teljes, miközben a határidő, jól látható, a végtelenbe tart. Feldolgozottsága, továbbélése szempontjából is kortalan: csak az elmúlt évtizedekben olyan kiváló művek születtek, mint például a Nemzeti Színház tíz évvel ezelőtti, a Biblia éve kapcsán indított sorozata, ahol kortárs szerzők (Rakovszky Zsuzsa, Bereményi Géza, Darvasi László, Esterházy Péter, Garaczi László, Háy János, Lőrinczy Attila, Vinnai András, Visky András, Závada Pál) írtak a felolvasószínház számára darabokat a parancsolatokból. Az egyéb irodalmi műveket, filmeket, zeneműveket, képzőművészeti alkotásokat helyhiány miatt képtelenség lenne felsorolni. Ebből is következik, hogy a Tízparancsolat, miközben párbeszédbe hív, nagyon is erős, a mindennapok felől is jól értelmezhető eligazításokat ad helytől, kortól függetlenül.

Farkas Wellmann parancsolatértelmezése már az első esetében (*Létezésben egyszer, Minden gondodnak alján*) egyértelmű állásfoglalás: a tulajdonos, aki pontosan ismeri az általa alkotott tulajdonát, már jó előre kijelenti, miféle bajok származhatnak abból, ha a másik fél nem uralkodik szabadságában, a vágyain, az elképzelésein. „Én nem szeretnék ilyen, sem olyan lenni” – összegez a vers. „Én nem fakulnék, hogyha kérhetem, / csak ott lennék minden gondodnak alján” – hangzik magyarázóan az igény.

Ahogy a parancsolatok bibliai tagolásában is jól érzékelhető, a versekben is a kötet második része beszél a teremtett világon belüli viszonyokról, immár a teremtő és teremtmény

közi viszonyrendszeren belül elhelyezve. Farkas Wellmann Éva a narrációban is hűségesen halad a bibliai szöveg mentén, ez azonban nem szolgai követés, sőt, sok esetben magyarázattal, mikroelemzésekkel ad a jelenben érvényes értelmezést az ősi szöveghez. Jó példa erre az *Amit embertársadról szólnál* című vers végső sora: „ne válaszolj a gyűlöletre”. Azaz azzal a – tapasztalatból nyert – igazsággal számol, hogy egy ember vagy közösség parancsolat-tartása korántsem jelenti azt, hogy mindenhol érvényes lesz a szabály, és a kihívás sok esetben éppen az, hogy hogyan lehet megtartani a rendelkezést, miközben mások nem teszik azt meg. A „ne tégy a felebarátod ellen hamis tanúbizonytságot” figyelmeztetése így válik – egy verszárlat keretében – kiterjesztett parancsolattá.

Ennek a költői fogalmazásmódnak két különösen is megragadó példája a Tiszteld apádat és anyádat!, valamint a Ne ölj! parancsolatokhoz, parancsolatokról írt két vers.

Az előbbiben (És hosszan élhetsz) a parancsolat értelmezői szándéka szerint a feladathoz kapcsolódó ígéret részletezése helyett beláttatni akarja a kötelezettség létjogosultságát. Ahogy maga a tisztelet szó az eredetiben jelenti a súlyt, a nehézséget, a köteleket, úgy itt, a versben a parancsolat fontosságát okolja a fokozás: tiszteld, mert „van hova visszanézned”, mondja előbb, majd közelebről: tiszteld, mert „érted eljegyezte magát az örök ébrenléttel”, és legvégül: „felmondott a gáláns halálnál”. Így jut el az általánostól a személyesig, így adja a súly leírását.

A vers zárlatában újra nyit a fókusz, összegzésképp, szentenciaként hangzik: „Miből fakadnál – tisztelj mindent.” A vers a gyereket és a szülőt egyként szólítja meg, de a hang is gyereké s szülőé együtt: maga magát biztatja. A súlyokról ad számot, tudja és tudatja, milyen nehezek, milyen a hordozásuk. Mindezek lefestéséhez a következő kifejezések sorjázna: börtön, fájdalom, nyögés, halál, hogy nem ellenükben, hanem velük együtt felragyogjon, szintén a versből az „örök”, az „öröm”, a béke, és az, hogy „szabad”.

A versből Farkas Wellmann ars poeticája is jól kiolvasható, ő maga ezzel a tisztelettel fordult-nyúlt a több ezer éves, de ma is – és nem csak az Ószövetséget szent könyvként elfogadók közösségében – érvényes tanítás felé.

Egyértelműen fontos-súlyos örökség számára a bibliai szöveg, és ez a tisztelet hozza mozgásba, ez íratja vele a sorokat.

Anélkül, hogy rangsorolni akarnám a verseket, a már említett, a „Ne ölj!” parancsolathoz kapcsolódó szöveget (*Sem a máséból, sem a magadéból*) mégiscsak ki kell emelnem, tekintettel arra, hogy ebben is erős a költői magyarázat szándéka, és arra is, hogy milyen stílárius tisztasággal ír a szerző. Az emberi élet kioltásával kapcsolatban nagyon rövid és kifejező leírást használ: „téboly”. Pontos kifejezés a háborúra, márpedig az ölés nem tárgyalható külön a háborútól, egy élet is ezer, egy halál is téboly, botrány, isten- és emberkároklás. Az élet elvehetetlen, mert: odaadhatatlan. „Bízom benned”, szólítja meg a Teremtő a teremtettet, a szépen beszélés, az ígéret és a parancsok között egy bizalmas odafordulás: a belátásra apellálva. A vers megerősíti, hogy a parancsolat a Másikat (akit nem tartok fontosnak) védi tőlem, és engem véd a Másiktól (aki engem nem tart annyira fontosnak). A parancsolat a „földi piactéren”, ahol bármi áruvá lehet, az életet nem engedheti eladónak tenni, hiszen az életnek nincs ára. Vagy van, de megfizethetetlen. „És többé nem kereslek” – hangzik el figyelmeztetésként, megelőlegezve az elképzelhetetlenül szigorú ítélet. De ez nem igaz. A téboly ellen szóló tiltás („ne tégy rosszat”) felhívássá erősödik majd: tégy jót.

Vitázva, egyezkedve, elfogadva – kimondott szavakkal az isteni előtt

A kortárs magyar líra a jövő század klasszikus lírája lesz, ha akkor még írnak és olvasnak verseket. A mindenkori értő és befogadó olvasás teszi naggyá – az értékekre rámutatva – az irodalmi alkotásokat. Sem Balassi, sem Ady, sem Reményik, sem Nemes Nagy Ágnes nem magamagától lett keresztyén kultúrkinccs. A saját hang, a transzcendens megszólításának hangja, akár vitázik, akár egyezkedik, akár behelyezkedve elfogad, mind-mind saját, a mindenkori emberit idézi, artikulálja. Egyként szükséges ismerni, üdítő és megrendítő olvasni.

Az egymástól korban, költői gondolkodásmódban és költői helyzetekben is sokban különböző szerzők egyként mutatják, szinte teljes harmóniában, hogy az általuk megszólított (illetve a megszólítást adó és visszaadó) isteni

párbeszédbe hívható, a „beszélj át velem az éjszakát” kérése a mindenkori emberi kérések legfontosabbika, gyermeki, azaz bizalommal teli (vagy annak hiányát szenvedő) óhaj. Ily módon

egyként tanulságos mindegyik szerep, mindegyik megszólalási mód. Ezekben is, és ezektől is gazdag a kortárs magyar líra, a kortárs magyar irodalom.

Aranyi Sándor: *Ezotér VIII.* (2014; fényfestmény, 600×600 mm)